

УДК 316.334.55

DOI <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2020.86.6>

Л. П. ЗЕЛЕНКЕВИЧ

кандидат соціологічних наук,
старший викладач кафедри соціології та соціальної роботи
Класичний приватний університет

Я. В. ЗОСЬКА

доктор соціологічних наук, професор,
професор кафедри соціології та соціальної роботи
Класичний приватний університет

С. Л. КАТАЄВ

доктор соціологічних наук, професор,
завідувач кафедри соціології та соціальної роботи
Класичний приватний університет

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПОРТРЕТ ФЕРМЕРА В КОНТЕКСТІ АГРАРНИХ РЕФОРМ (ЗА ДАНИМИ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ)

У статті зазначено, що соціальний статус характеризується не тільки формальними економічними ознаками, але й соціокультурними. Фермери мають специфічну ментальність, яка детермінована всім комплексом їх соціального становища: вони – селяни, власники землі, члени своєї сільської громади, мешканці конкретного регіону України, сучасники певної історичної епохи тощо. Фермери, як і інші соціальні групи, мають свою специфічну поведінкову стратегію в суспільстві, займають певну позицію в тому чи іншому питанні, пов'язаному з аграрною проблематикою. Аграрні реформи, які зараз здійснюються в Україні, зачіпають й інтереси фермерів. Політичну та управлінську цікавість викликають реакції фермерів на реформи. Ці реакції мають багатогранний характер. У поданій роботі обговорюються деякі аспекти соціокультурного характеру, які притаманні сучасному українському фермеру південного сходу України.

Виділення соціальних груп селян у поданій роботі здійснювалось за змішаними критеріями залежно від характеру праці й типу власності: а) працівники ручної роботи; б) працівники при машинах і механізмах (не фермери); в) фермери як власники або орендарі землі, яку вони самі обробляють.

Соціокультурні характеристики фермерів порівнюються з аналогічними характеристиками робітників, що зайняті ручною працею, та механізаторів.

На ґрунті соціологічних досліджень емпірично доведено, що фермери є авангардною соціальною групою серед працівників продуктивної праці на селі. Вони активніше підтримують реформи децентралізації, є активними членами громад, дотримуються принципів соціальної відповідальності у

громаді, мають вищу, порівняно з іншими працівниками продуктивної праці, освіту, мають більш високий рівень інформаційної культури. Фермери – це переважно люди з високою соціальною суб'єктивністю, віддані сільській праці та сільському способу життя, не бажують виїжджати із села, що робить їх опорою стабільності та майбутнього села. Всі зазначені висновки мають не абсолютний характер, а значення з більшою вірогідністю порівняно з даними, притаманними іншим соціальним групам продуктивної праці на землі.

Ключові слова: фермер, Україна, Запорізька область, соціологічне дослідження, децентралізація, об'єднані територіальні громади, ментальність, соціокультурний портрет.

Постановка проблеми. В соціально-галузевій структурі суспільства можна виділити селян як велику соціальну групу людей, зайнятих сільськогосподарською працею. Селяни неоднорідні за класовою ознакою. Зазвичай селянами називають людей, зайнятих продуктивною працею в сільському господарстві. Людей, зайнятих непродуктивною працею – управлінців, службовців, людей розумової праці – прийнято називати сільською інтелігенцією. Вчителі, лікарі, службовці, котрі працюють у сільській місцевості, навіть якщо вони мають невелику ділянку землі, корову, іншу дрібну худобу і птицю, себе селянами не вважають.

Ця стаття присвячена фермерам як соціально-професійній групі. Словникове визначення фермера таке: «Фермер – селянин-підприсемець, який володіє землею або орендує її й займається на ній сільським господарством» [1].

Соціальний статус характеризується не тільки формальними економічними ознаками, але й соціокультурними. Фермери мають специфічну ментальність, яка детермінована всім комплексом їх соціального становища: вони – селяни, власники землі, члени своєї сільської громади, мешканці конкретного регіону України, сучасники певної історичної епохи тощо. Фермери, як й інші соціальні групи, мають свою специфічну поведінкову стратегією в суспільстві, займають певну позицію в тому чи іншому питанні, пов'язаному з аграрною проблематикою. Аграрні реформи, які зараз здійснюються в Україні, зачіпають й інтереси фермерів. Політичну й управлінську цікавість викликають реакції фермерів на реформи. Ці реакції мають багатогранний характер. У поданій роботі осмислюються деякі аспекти соціокультурного характеру, які притаманні сучасному українському фермеру південного сходу України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика статті належить до аграрної соціології або соціології села. Цією проблемою в Україні займається порівняно невелика група дослідників, зокрема: О. Максим'юк, І. Прокопа, В. Чігрін, А. Шатохін, Л.Шепотько, та інші. Окремі наукові статті із соціології села на підставі досліджень опублікували А. Ашурбеков, Л. Зеленкевич, С. Катаєв, Ф. Хрустальов тощо. Саме із проблем фермерів проводив дослідження А. Шатохін [2].

Мета статті. Головною метою цієї роботи є на основі соціологічного дослідження виявити характеристики соціокультурного портрету фермера порівняно з іншими соціальними групами працівників продуктивної праці в аграрній сфері.

Виклад основного матеріалу. Виділення соціальних груп селян у поданій роботі здійснювалося за змішаними критеріями залежно від характеру праці й типу власності: працівники ручної праці, працівники при машинах і механізмах (нефермери) й фермери як власники або орендарі землі, яку вони самі обробляють.

Є певна частина дрібних власників землі, які не за статусом, а фактично ведуть фермерську діяльність. Це управлінські працівники об'єднаних територіальних громад, багато з яких мають від 10 до 2–4 га землі. Цю землю вони самі не обробляють, оскільки зайняті іншим видом діяльності. Також навряд чи до числа фермерів можна віднести дрібних власників ферм та інших с/г виробництв, які самі безпосередньо не зайняті продуктивною працею й можуть проживати в місті. Хоча самі вони можуть називати себе фермерами. Так, один з авторів цієї роботи регулярно купує молоко в сусідки, яка володіє невеликою фермою з декількома коровами й постачає молоко й молокопродукти двом міським дев'ятиповерхівкам. Молоко в неї за ціною у два рази нижче, ніж у магазині. Вона вважає себе фермером.

Крім формальних ознак належності до фермерів, є ознаки суб'єктивного характеру. Частина фактичних фермерів відмовляються вважати себе такими через специфіку податкової політики в аграрній сфері. Це, так би мовити, тіньові фермери. Згідно з офіційними даними в Україні зареєстровано 47 тисяч суб'єктів за організаційно-правовою формою «фермерське господарство» [3]. Насправді їх більше.

Основна частина фермерів, працівники ручної праці і механізатори – це група працівників продуктивної праці. В соціальній структурі села є працівники непродуктивної праці: управлінські працівники і службовці, працівники соціальної сфери, сільська інтелігенція, аграрні підприємці. Фермери самі працюють на своїй землі й землі, взятої в оренду, утримують худобу для виробництва товарної продукції. Іноді наймають працівників постійно й посезонно. Фермери зайняті як ручною працею, так і працею при машинах і механізмах. Вони є дрібними підприємцями, які виробляють порівняно невеликі партії товарів на ринок. Ми уникаємо називати аграрних підприємців буржуазією (дрібною, середньою, великою), оскільки цей термін історично придбав негативну конотацію.

Великі власники землі – аграрні підприємці – самі землю не обробляють, використовують найману працю й виробляють великі партії товару на ринок. Вони рідко проживають постійно в сільській місцевості, а за ментальністю і способом життя різко відрізняються від селян. Це порівняно невелика за чисельністю, але дуже впливова в аграрній сфері соціальна група. Великі власники землі мають

не тільки економічні, але й політичні інтереси, займаючи в політичній системі самостійну нішу, мають своїх лобістів у законодавчій і виконавчій владі в центрі та на місцях. Ми не схильні однозначно негативно оцінювати економічні й політичні інтереси й діяльність великих власників землі, як це іноді робиться представниками деяких ідеологічних течій. Аграрні підприємці – важливий і необхідний компонент соціальної й економічної структури суспільства. Вони забезпечують інтенсивне ведення сільськогосподарського виробництва, є ініціаторами нововведень, упроваджують методи індустріального виробництва в аграрній сфері, є великими роботодавцями, вносять свій вклад у соціальну сферу. Звичайно, аграрні підприємці, як власне і всі інші підприємці, експлуатують найманих працівників, але тією мірою, якою це дозволяє робити держава і громадянське суспільство. У слабкій державі й за нерозвиненої структури громадянського суспільства, наявності значної частки серед найманих працівників людей із низьким рівнем соціальної суб'єктності аграрні підприємці не особливо обмежені у прагненні задовольняти свої економічні інтереси за кошт інших людей. Але й за таких умов багато сучасних аграрних підприємців розуміють необхідність соціальної відповідальності й під впливом загальної, міжнародної підприємницької етики вдаються до самообмеження в питаннях відносин із найманими працівниками та іншими стейкхолдерами, людьми, котрі входять у сферу їх діяльності та впливу.

Об'єктом цієї роботи є фермери. Великі аграрні підприємці не входили у групу респондентів. У цій роботі використані результати вторинного аналізу даних емпіричного дослідження проведеного Л. Зеленкевич. Опитування жителів сіл Запорізької області було здійснене у 2019 р. Опитано 778 членів об'єднаних громад.

Фермери в цій вибірці – всі чоловіки. Є, звичайно, й жінки-фермери, але їх небагато, тому вони не потрапили до вибірки.

У літературі зазначається, що «успішний фермер повинен володіти кількома спеціальностями: він повинен знати основи ветеринарії, щоб негайно надати тварині першу допомогу, повинен добре розбиратись у сільськогосподарській техніці, знати економіку й бути організатором» [1]. Це пояснює той факт, що серед працівників продуктивної праці у фермерів найвищий рівень освіти. Серед фермерів 50% осіб із вищою освітою, а ще 25% – із середньою технічною. А серед працівників ручної праці – більшість із середньою освітою, а серед механізаторів більшість із середньою технічною освітою.

Порівняно молодих людей (до 44 років) серед фермерів 25%, що менше, ніж в інших професійних групах продуктивної праці. Так, серед працівників ручної праці – 27%, механізаторів – 46%.

Найбільше серед фермерів людей середнього і старшого віку (45–59 років) – 62,5%. Таких багато (близько 50%) і серед інших працівників продуктивної праці.

Людей понад 60 років серед фермерів мало (12,5%). Серед працівників ручної праці таких більше (17%), а серед механізаторів менше (7%). Молодь прагне вибирати менш важкі види праці. Серед службовців та інших працівників нефізичної праці молоді 65%.

Серед працівників продуктивної праці у фермерів найвищий рівень матеріального добробуту. Так, пункт, який свідчить про середній для села рівень матеріального достатку, (*«Вистачає грошей на нормальне харчування й на невеликі покупки»*) відзначило 67% фермерів, тоді як серед працівників ручної праці таких 58%, а серед механізаторів 25%. Водночас пункт, який свідчить про порівняно високий рівень доходів для села, (*«Вистачає грошей на їжу, одяг й на порівняно великі покупки»*) серед механізаторів ніхто не зазначив, а серед фермерів таких 13%. Пункт, який свідчить про низький рівень матеріальної забезпеченості (*«Мені бракує грошей навіть на необхідні речі для сім'ї»*), відзначило 20% фермерів. Тобто кожен п'ятий фермер фактично бідує, ледве зводить кінці з кінцями. Правда, серед інших категорій працівників продуктивної праці порівняна частка людей із низькими доходами у два рази більше, ніж серед фермерів. Загалом, на селі більше третини людей бідує, більше половини має мінімально необхідний рівень добробуту (*«Вистачає грошей на нормальне харчування й на невеликі покупки»*). З великим рівнем доходу близько 9%. На цьому тлі заробітки близько 20 тис. грн. у керівництва ОТГ виглядають значними. Є серед фермерів заможні за сільськими мірками люди. Вони займаються благодійністю, спонсорують місцеві спортивні команди, подорожують закордоном, фінансують виборчі компанії своїх лобістів тощо. Ця частина фермерів належить до місцевої еліти.

Постмодерністської рисою сучасного фермера є його залученість до глобальної мережі «Інтернет». Серед опитаних фермерів 80% користуються інтернетом, що значно вище використання інтернету іншими працівниками продуктивної праці. Так, серед опитаних працівників ручної праці 41,2% користувачів інтернету, а серед механізаторів таких 55,6%. Загалом можемо відзначити досить високий рівень інформатизації українського села. Тільки літні селяни, яких на селі досить високий відсоток, порівняно рідко користуються інтернетом. Молодь і люди середнього віку інтернет-ресурсами користуються набагато частіше. Причому більшість із них використовують інтернет через комп'ютер, а не через телефон. Селяни у віці від 30 до 44 років однаковою мірою (по 90%) користуються комп'ютером та інтернетом, а молодь до 29 років інтернетом користується трохи частіше, ніж комп'ютером, відповідно: 96,7% і 93,5%. Тобто частіше інтернетом користуються через телефон.

Розглянемо соціальні якості фермерів. У них, порівняно з іншими селянами, найвищий ступінь ідентифікації із громадою свого села. Вони більше за всіх інтегровані в сільську громаду. В цьому плані щодо фермерів несправедливим буде твердження, що вони мають хутірський егоїзм і керуються поширеним в Україні принципом: *«моя*

хата скраю». Так, якщо серед фермерів на питання: «Чи відчуваєте Ви себе членом громади свого села?» ствердно відповіло майже 70% респондентів, тоді як серед механізаторів таких виявилось 29%, серед працівників розумової праці – 38%. І тільки серед селян, зайнятих ручною працею, де найбільше жінок похилого віку, ідентифікацію зі своїм селом відчувають 62%. Але, на наш погляд, має різну якість ідентифікація в літніх селянок із низьким рівнем освіти та зайнятих простою ручною працею й ідентифікація зі своєю сільською громадою енергійних освічених фермерів. Фермери мають високий рівень соціальної суб'єктності, тому активно цікавляться життям громади й бажають впливати на колективні рішення. Тоді як селянки похилого віку пасивні, володіють низьким рівнем соціальної суб'єктності й доволі інертно сприймають зміни, котрі відбуваються на селі.

Якщо перший тип ідентифікації відображає традиційну общинну свідомість і є рисою традиційного суспільства, то другий тип ідентифікації характерний для селян модерного суспільства. Це прояв того, що називав Е. Дюркгейм органічною солідарністю. Нагадаємо, що в Е. Дюркгейма органічна солідарність відрізняється такими рисами, як вільний, свідомий прояв солідарності [4].

Краще, ніж інші соціальні групи селян, фермери сприйняли реформу децентралізації. Нові адміністративно-територіальні утворення – об'єднані територіальні громади, які об'єднали в собі кілька прилеглих сіл в одну порівняно велику спільність, далеко не всіма жителями села були прийняті позитивно. Загалом уважають себе членами громади ОТГ всього чверть опитаних жителів сіл. Найбільш негативно сприйняли інновацію люди традиційного складу ментальності – працівники ручної праці, тобто найбільш консервативна частина селян із низькою суб'єктністю, низьким рівнем освіти й матеріального достатку. Серед цієї категорії лише 14% погоджуються вважати себе членами нової громади. Фермери більше, ніж інші соціальні групи селян, позитивно сприйняли нову громаду і стали вважати себе її членами. Серед них 37,5% позитивно відповіли на питання «Чи відчуваєте Ви себе членом громади свого ОТГ?». І хоча ОТГ ще не повною мірою проявили свої можливості, фермери більше, ніж інші соціальні групи селян, готові видати аванс оптимізму щодо нових об'єднаних громад. Підтвердженням цьому слугують відповіді на пряме запитання: «Яке у Вас загалом склалось ставлення до утворення ОТГ?». Найбільше позитивних відповідей у фермерів – 25%. У традиціоналістській частині селян (працівників ручної праці) лише 3% позитивних відповідей. У середньому за вибіркою позитивно поставились до ОТГ – 7% респондентів. На цьому тлі позиція фермерів виглядає демонстративною й незалежною від загальних настроїв. У фермерів своя позиція й вони здатні протистояти загальним песимістичним настроям щодо реформ.

Це, на наш погляд, відображає свідомість і відповідальність перед майбутнім із боку фермерів. Позитивні емоції щодо майбут-

нього, оптимізм найбільше, порівняно з іншими соціальними групами селян, проявляють фермери. На якоюсь мірою провокаційне твердження, на яке дослідники запропонували відреагувати респондентам: *«Поступово життя на селі налагоджується»*, серед працівників ручної праці позитивно відзначили 2,5%, серед механізаторів і того менше, а серед фермерів погодились із цим твердженням 11%. Це, звичайно, мало, але значно більше, ніж серед інших працівників продуктивної праці.

Це ще одне підтвердження того, що фермери значно відрізняються за ментальністю від інших працівників продуктивної праці.

Показовими є відповіді на запитання: *«Яких більше змін позитивних або негативних сталося у Вашому селі після утворення ОТГ?»* Відповіді на це запитання різних груп виробничих працівників розподілились так:

Таблиця 1

Відповіді на питання: «Яких більше змін позитивних або негативних сталося у Вашому селі після утворення ОТГ?» у різних соціальних груп сільських жителів (в % до числа респондентів даної групи)

Яких більше змін позитивних або негативних сталося у Вашому селі після утворення ОТГ?		Працівники ручної праці	Механізатори	Фермери
	Ніяких істотних змін не сталося	31,9%	28,6%	18,8%
	Більше позитивних	15,9%	17,9%	25,0%
	Більше негативних	14,5%	14,3%	18,8%
	Важко сказати	37,7%	39,3%	37,5%

Реакція селян на ОТГ дещо парадоксальна, амбівалентна. Серед фермерів більше, ніж в інших групах продуктивних працівників, тих, хто бачить більше як позитивних (25%), так і негативних (18,8%) змін. А ось тих, хто не помічає змін, серед фермерів помітно менше, ніж в інших групах працівників (18,8%), тоді як у працівників ручної праці таких 32%, а серед механізаторів – 29%. Серед фермерів різниця в позитивну сторону оцінки реформ помітно більше, ніж в інших груп працівників. У фермерів ця різниця становить 6 процентних пунктів, у механізаторів – 4 пункти, а у працівників ручної праці співвідношення позитивних і негативних відповідей становить півтора процентних пункти. Давно помічено, що ті, хто позитивно ставиться до реформ, частіше бачать у них позитивні сторони. Те, що багато селян не бачать

змін у результаті реформ, відображає негативне ставлення цієї частини селян до цих реформ. Тут має значення також активне ставлення до реформ, яке властиве людям із високим рівнем соціальної суб'єктності. Саме наявність високого рівня соціальної суб'єктності, яке притаманне фермерам, пояснює той факт, що противників і прихильників реформ серед цієї категорії селян вище, ніж серед інших груп селян зі зниженим рівнем соціальної суб'єктності. Байдуже, пасивне ставлення до реформ у частині селян є наслідком глибоко закладеного в консервативній свідомості патерналізму, відчуття себе об'єктом із боку держави, керівництва громади, жертви зовнішніх обставин. Локус контролю у традиціоналістської частини селян тягне в екстернальну сторону. У фермерів, через свої особливості їх господарського становища як власника і працівника, який сподівається, перш за все, на себе, локус контролю чітко інтернальний.

Яскравим свідченням того, що традиціоналістська частина селян із низьким рівнем соціальної суб'єктності відчують себе жертвою зовнішніх сил, є низький ступінь довіри цієї частини селян до керівництва громади. На відповідне запитання про довіру до керівництва громади лише 13% працівників ручної праці і 28,6% механізаторів дали позитивну відповідь. Водночас серед фермерів половина респондентів довіряє своєму керівництву. Варто зазначити, що тут, як і у всіх інших випадках, має значення різниця в імовірності того чи іншого судження. Всі твердження мають імовірнісний характер. Значить, і серед фермерів досить багато людей із ментальністю, близькою до ментальності інших категорій працівників. Але якщо говорити про фермерів загалом як про соціальну групу, імовірнісні твердження мають доказову силу.

Дуже важливим показником інтегрованості в певний соціум є небажання покидати його. Територіальна мобільність: бажання переїхати в іншу місцевість або залишитись у своїй місцевості, відображає ступінь невдоволення своїм нинішнім становищем і прагненням шляхом зміни місця проживання змінити своє життя. Якщо людина хоче виїхати із села, вона хоче змінити багато чого у своєму житті, перш за все, змінити спосіб життя, соціальне оточення, змінити основи свого життєустрою. Найбільш стабільною соціальною групою з погляду територіальної мобільності є фермери. На питання «*Ви хотіли б поїхати зі свого села?*» майже всі (93%) фермерів обрали варіант «ні». За цим показником фермери випереджають усі соціальні групи села. Навіть серед самої традиціоналістської частини селян – працівників ручної праці – не хочуть виїжджати 74,6%, серед механізаторів – 64,3%. Найбільш мобільною групою є сільська інтелігенція, серед якої більше половини бажає виїхати із села. Бажання жити і працювати у своєму селі забезпечує стабільність села на перспективу. Це пояснює позитивне ставлення до реформ значної частини фермерів: вони сподіваються, що за допомогою реформ можна буде змінити життя на краще. Одна частина фермерів менше всіх інших груп конфліктні, вони готові прийняти

те керівництво громади, яке є. Інша частина також більше, ніж інші групи, проявляє активність у прагненні поліпшити склад керівництва. Тільки байдужих майже немає серед фермерів.

Уже зазначалось, що найбільш традиціоналістською частиною селян є працівники ручної праці, як правило, люди старшого та похилого віку, з великою часткою жінок з освітою нижче, ніж у середньому за вибіркою. Із твердженням, що *«потрібно підтримувати традиційні порядки, які давно склались»* згодні 41,2% із цієї групи селян. Серед фермерів цей пункт обрало помітно менше респондентів – 31,3%. Але й тип традиціоналізму в цих групах селян різний. Якщо люди з низькою суб'єктність пасивно бажають, щоб було все, як раніше, шкодують про розпуск колгоспів, то фермери вважають, що треба зміцнювати традиції на основі ринкових реформ, а не повернення колгоспів. (Із твердженням *«Шкода, що розпустили колгоспи»* погоджуються серед фермерів у два рази менше, ніж серед працівників ручної праці: відповідно 25,0% і 48,5%). Нігілістично налаштовані механізатори: вони не бажають ні традицій (22% згодних), ні колгоспів (18,5% згодних). Це працівники, зайняті на машинах і механізмах, за ментальністю найближчі до робітників.

Всупереч очікуванню, фермери частіше, ніж селяни із традиціоналістською ментальністю, дотримуються обцинних принципів. Гіпотетично можна було вважати, що традиціоналізм охоплює обцинні якості, і фермери, які багато в чому належать до типу сучасної людини, будуть схильні до індивідуалізму. Але емпіричні дані переконливо свідчать, що це помилкове судження. Вислів *«Я підтримую принцип відносин у громаді: один за всіх, а всі за одного»*, що є емпіричним індикатором обцинної свідомості, серед фермерів підтримують у два рази частіше респондентів, ніж серед робітників ручної праці (відповідно 37,5% та 17,6%). Щодо традиціоналістської частини селян, то, на наш погляд, тут позначаються особливості української традиційної ментальності, для якої притаманні індивідуалізм і відстороненість («обособленность») [5], [6]. Щодо фермерів, то ми вважаємо, що підтримка ними принципу *«один за всіх, а всі за одного»* відображає скоріше не традиційні обцинні погляди, а відповідальність за спільноту громади й очікування від громади відповідальності за кожного її члена, тобто колективна відповідальність повинна поєднуватись з індивідуальною відповідальністю. Це риса людей із високою соціальною суб'єктністю, зі свідомою, активною позицією у відстоюванні інтересів громади.

Висновки і пропозиції. Отже, на ґрунті соціологічних досліджень емпірично доведено, що фермери є авангардною соціальною групою серед працівників продуктивної праці. Вони активніше підтримують реформи децентралізації, є активними членами громад, дотримуються принципів соціальної відповідальності у громаді, мають вищу, порівняно з іншими працівниками продуктивної праці, освіту, мають більш

високий рівень інформаційної культури. Фермери – це переважно люди з високою соціальною суб'єктивністю, віддані сільській праці та сільському способу життя, не бажають виїжджати із села, що робить їх опорою стабільності та майбутнього села. Всі зазначені висновки мають не абсолютний характер, а мають значення з більшою вірогідністю, порівняно з даними, притаманними іншим соціальним групам продуктивної праці на землі.

Список використаної літератури

1. Фермер – [Електронний документ] URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/695202>.
2. Шадохін А.М. Розвиток фермерства в Україні: підприємництво в умовах агробізнесу. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Соціологія. Психологія. Педагогіка*. Випуски 17–18. Київ : ВПЦ «Київський університет». 2003. С. 83–87.
3. Украинские фермеры. [Електронний документ]. URL: https://24tv.ua/agro/ru/ukrainskie-fermery-poluchili-svoj-prazdnik-kogda-otmechat_n1354477.
4. Дюркгейм Э.О разделении общественного труда. Метод социологии. Москва : Конан, 1991. 432 с.
5. Современная украинская ментальность. [Електронний документ] URL: <https://moyaosvita.com.ua › ekonomika › sovremennaya-ukrainskaya-mentalnost>.
6. Особенности менталитета украинцев. [Електронний документ]. URL: www.navigator.lg.ua › arts.php?mode=r&art=r0073.

Zelenkevych L. P., Zoska Ya. V., Kataiev S. L. Sociocultural portrait of farmer is in context of agrarian reforms (from data of sociological researches)

In the article marked, that social status is characterized not only formal economic signs but also sociocultural. Farmers have specific mentality, what determined by all complex them social position: they are peasants, proprietors of earth, members of the rural community, habitants of certain region of Ukraine, contemporaries of certain historical epoch and others like that. Farmers, as well as other task forces, have their own specific behavioral strategy in society, occupy certain position in the that or other question related to the agrarian range of problems. Agrarian reforms that now come true in Ukraine are touched by interests of farmers. Political and administrative interest is caused by the reactions of farmers to reforms. These reactions have many-sided character. In this work affected some aspects of sociocultural character, what inherent to the modern Ukrainian farmer of southeast of Ukraine.

The selection of social groups of peasants in the given work was carried out according to mixed criteria depending on the nature of work and type of ownership: a) manual workers; b) workers in machines and mechanisms (not farmers); c) farmers as owners or tenants of the land they cultivate themselves.

Sociocultural descriptions of farmers are compared to analogical descriptions of manual workers and machine operators.

It is empiric well-proven on soil of sociological researches, that farmers are vanguard task force among the workers of productive labour on a village. They support reforms of decentralization more active, are the active members of communities, restrain temper princes of social responsibility in society, have higher,

comparatively with other workers of productive labour, education, have a higher level of informative culture. Farmers – it mainly the people with a high social subject, devoted to rural labour and rural way of life, does not wish to drive out from a village that does them support of stability and future village. All marked conclusions have absolute not character; but matter with greater authenticity in comparing to data inherent to other task forces of productive labour on earth.

Key words: *farmer; Ukraine, Zaporizhzhya area, sociological research, decentralization, incorporated territorial communities, mentality, sociocultural portrait.*